

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ – ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

МІЖВІДОМЧЕ ЗАСІДАННЯ “ВНЕСОК АРХІВІСТІВ УКРАЇНИ У ВІДРОДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ’ЯТІ (до 75-х роковин Голодомору 1932–1933 років в Україні)”

Страшне лихо, що спіткало народ України на початку 30-х рр. ХХ ст., знайшло своє відображення у збережених архівних документах, які десятиліттями перебували під суворою забороною розголошення або просто ігнорувалися.

Державні архіви областей розпочали перші спроби заповнення цієї “білої плями” історії ще на початку 90-х років минулого століття. Так, дніпропетровськими архівістами у 1989 р. започатковано колекцію спогадів про голод 1932–1933 років. Групою архівістів Львівської області – членів первинного осередку Товариства “Просвіта” у 1990-х рр. зібрано та опрацьовано спогади свідків та постраждалих від Великого голоду, які на той момент проживали у східних областях України. Подібною роботою займалися і в деяких інших архівах. Проте актуальна проблема системного перегляду фондів обласних та центральних архівів на предмет виявлення документів стосовно Голодомору залишалася невирішеною.

Безпрецедентна за масштабами діяльність архівів з реалізації положень Указу Президента України від 28 березня 2007 р. № 250 “Про заходи у зв’язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні” здійснювалася за кількома напрямками: приймання на державне зберігання, виявлення та популяризація документів, що відображають причини, перебіг та наслідки голоду 30-х рр.

Записи актів громадянського стану за 1933 рік згідно з існуючими нормативними вимогами повинні були передаватися на зберігання до

Міжвідомче засідання, присвячене 75-м роковинам Голодомору 1932–1933 років в Україні. Виступає завідувач відділу Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор Р. Я. Пиріг.
18 листопада 2008 р.

державних архівів лише у 2008 р., тоді як за погодженням з Міністерством юстиції України з метою розширення документної бази з історії Голодомору Держкомархів організував їх дострокове приймання у 2007 р.

У результаті протягом 2007–2008 рр. прийнято на зберігання 12 311¹ метричних книг та книг ЗАГС за 1932–1933 рр. На жаль, книг по багатьох населених пунктах або районах не збереглося. Крім того, значна частина книг знаходилась у незадовільному стані й потребувала реставрації.

Більшість записів має згасаючий характер, тому з метою збереження та удосупнення інформації, що міститься в них, окремими архівами вже оцифровано актові записи про смерть за 1932–1933 рр. Зокрема, Державним архівом Сумської області зроблено цифрові копії всіх 266-ти книг реєстрації смертей за цей період.

Саме в держархіві цієї області й було віднайдено унікальний актовий запис про смерть по с. Тучне Улянівського району від 13 травня 1933 р.² У ньому в графі “причина смерті” зазначено “Українець”. Ця промовиста фраза була використана Президентом України В. Ющенком під час виступів на заходах, присвячених 75-м роковинам Голодомору в Україні.

Архівісти активно залучилися до складання списків жертв Голодомору в Україні, формування Національної та відповідних регіональних

Історики, архівісти, представники громадськості – учасники міжвідомчого засідання з нагоди 75-річчя Голодомору в Україні

книг пам'яті. Співробітників більшості обласних архівів було введено до складу редакційних колегій або авторських колективів обласних томів Національної книги пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. До складу редколегії Зведеного тому Національної книги пам'яті увійшов Голова Держкомархіву України О. А. Удод, одним з її авторів-упорядників є директор Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного Н. О. Топішко.

У результаті аналізу записів відповідно до переліку діагнозів, розроблених Українським інститутом національної пам'яті, виявлено 601 079 фактів смертей від голоду. Їх було покладено в основу Мартирологу жертв Голодомору 1932–1933 рр., поданого в Національній книзі пам'яті.

Протягом 2007–2008 рр. взято на спеціальний облік 221 137 архівних документів, що висвітлюють події Голодомору, з них 210 525 виявлено вперше. Ці документи не лише фіксують випадки вилучення у селян заробленого хліба, вивезення всіх колгоспних фондів у рахунок хлібозаготівлі, факти смертей від голоду, відомості про занепад колгоспів, нестачу продуктів харчування у дитячих будинках, на заводах та фабриках або явища канібалізму. Чи не вперше звернено увагу на такі аспекти питання, як опір українського селянства Голодомору, що не був пасивним учасником трагічних подій початку 30-х рр., морально-психологічний стан тих, хто ставав заручниками рішень влади і був змушений вилучати хліб у голодуючого села, т. зв. “рух праведників”, тобто допомогу окремих людей вмираючим від голоду.

Інтерв'ю Голови Держкомархіву України О. А. Удода
представникам засобів масової інформації.
18 листопада 2008 р.

Виявлено документацію державно-партійних структур та карально-репресивних органів періоду 1932–1933 рр., а саме: численні накази, постанови, розпорядження, директивні вказівки, повідомлення та довідки вищих органів влади СРСР та УРСР, обласних, районних та сільських парторганів, що також свідчать про свідоме знищення українського народу, насамперед голодуючого села.

До складеного переліку населених пунктів, що постраждали від Голодомору, увійшло 10 440 міст, селищ та сіл України. Архівісти долучилися й до збору т. зв. “усної історії”, тобто свідчень очевидців подій 1932–1933 рр., що здійснювався представниками органів місцевої влади, громадських та державних установ і організацій, учнівською та студентською молоддю. У результаті з 67 002 свідчень, переданих до держархівів на постійне зберігання, 22 310 зібрано працівниками архівів.

Завершується формування електронного архіву Голодомору, тобто зведеного реєстру архівних документів даної тематики. На сьогодні він налічує вже 1 754 документи. Діяльність у цьому напрямі здійснюватиметься у рамках державної програми дослідження Голодомору до 2012 р. Триває складання реєстру меморіальних фондів, у якому на сьо-

Видання державних архівних установ,
що висвітлюють Голодомор в Україні 1932–1933 років

годні міститься 7 000 позицій. Це – підґрунтя майбутнього Єдиного національного реєстру всіх джерел про Голодомор.

Виявлені документи, які відображають події, пов'язані з геноцидом українського народу, оприлюднюються шляхом підготовки та видання збірників документів, розміщення публікацій у періодичній пресі, організації постійно діючих експозицій, виставок архівних документів та фотоматеріалів, радіо- та телепередач. За участю архівістів провадяться тематичні уроки в загальноосвітніх школах, лекції та практичні заняття у вищих навчальних закладах.

Результати багатомісячної та багатопланової роботи щодо розширення документно-доказової бази Голодомору 1932–1933 років в Україні було узагальнено, проаналізовано й оприлюднено на міжвідомчому засіданні “Внесок архівістів України у відродження історичної пам'яті (до 75-х роковин Голодомору 1932–1933 років в Україні)”, що відбулося 18 листопада 2008 р. в “Українському домі”.

У засіданні взяли участь заступник Міністра культури та туризму України М. М. Яковина, в. о. Голови Українського інституту національної пам'яті І. Р. Юхновський, відповідальні працівники Секретаріату Президента України, Секретаріату Кабінету Міністрів України, Українського інституту національної пам'яті, Інституту історії України НАН України, органів державної влади, громадських організацій, апарату Держкомархіву України, керівники та фахівці державних архівних установ України.

З оцінкою праці архівних установ виступили заступник Міністра культури та туризму України М. М. Яковина, Голова Державного комітету архівів України О. А. Удод, Голова київської міської організації ТОВ “Меморіал” ім. В. Стуса Р. М. Круцик, завідувач відділу Інституту історії України НАН України Р. Я. Пиріг та ін.

Заслухано доповіді директорів державних архівів областей Н. Д. Буценко (Донецьк), Л. Л. Левченко (Миколаїв), Р. Б. Воробей (Чернігів), Б. В. Хаварівського (Тернопіль), в яких висвітлено окремі напрямки і форми роботи з джерелами, які стосуються історії Голодомору. Презентовано документальний фільм “Плакат 2003”, під час зйомки якого використано плакати художників до 70-річчя Голодомору 1932–1933 рр. із колекції, переданої Міжнародним благодійним фондом “Україна-3000” на державне зберігання до Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.

Учасники ознайомилися з новим виданням Центрального державного архіву громадських об’єднань України “Голодомор 1932–1933 років: злочин влади, трагедія народу”, яке за масштабністю, об’єктивністю та суспільним значенням можна порівняти з виданим у 2007 р. фундаментальним дослідженням-збірником “Голодомор 1932–1933 рр. в Україні. Документи і матеріали” (упор. Р. Я. Пиріг).

Було переглянуто документальний фільм тележурналіста Б. Трофим’юк “Німа правда. Свідчення, загублені в стерні”, підготовлений Рівненською обласною держтелерадіокомпанією на замовлення Рівненської обласної державної адміністрації. Цей фільм виборов Гран-прі на XIII Всеукраїнському фестивалі теле- та радіопередач “Калинові острови”.

До міжвідомчого засідання, присвяченого Голодомору 1932–1933 рр., було організовано виставки “Геноцид українського народу: Голодомор 1932–1933 рр.” та “Внесок архівістів України у відродження історичної пам’яті (до 75-х роковин Голодомору 1932–1933 років)”.

Експозиція виставки “Геноцид українського народу: Голодомор 1932–1933 рр.” складалася з копій вражаючих документів, наданих центральними та обласними архівами. Серед них: резолюції державних органів про вивезення всіх колгоспних фондів у рахунок хлібозаготівлі, акти медичних комісій про обстеження стану здоров’я робітників заводів, документи про випадки самогубств та канібалізму в цей час, високу смертність у дитбудинках, масові випадки голодної смерті серед селян, випадки самогубств тих, хто не з власної волі був змушений виконувати плани хлібозаготівель, повідомлення іноземної преси про трагічні події 1930-х рр. в Україні.

В експозиції виставки “Внесок архівістів України у відродження історичної пам’яті (до 75-х роковин Голодомору 1932–1933 років)” було

представлено фото, що висвітлюють створення за книгами реєстрації відділів РАЦС електронних баз даних на громадян, померлих на території тієї чи іншої області в 1932–1933 рр., упорядкування свідчень очевидців Голодомору, організацію та проведення архівних виставок, ознайомлення з ними відвідувачів. Експонувалися фото, які розповідають про роботу над збірниками документів про Голодомор, архівістів – учасників пішої ходи пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр., зйомку телевізійних сюжетів, присвячених трагічним подіям, інтерв'ю архівістів на радіо, їхні виступи з лекціями перед викладачами та студентами вищих навчальних закладів, учнями загальноосвітніх шкіл.

Привернули увагу лист-подяка за співпрацю від творчої знімальної групи із США, яка спільно з *Moksha Films* та *Tomkiw Entertainment* працювала в ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного над повнометражним документальним фільмом “HOLODOMOR; Ukraine’s Genocide of 1932–1933”, а також фото з офіційної зустрічі представників Держархіву Харківської області з Надзвичайним і Повноважним Послом Литовської Республіки в Україні Альгірдасом Кумжею та учасниками знімальної групи литовського телебачення – творцями документального фільму про події початку 30-х рр. в Україні.

Окрему експозицію було присвячено друкованим виданням архівів на тему Голодомору, серед яких: збірник документів “Столиця відчаю”: Голодомор 1932–1933 рр. на Харківщині в устами очевидців. Свідчення, коментарі”, науково-документальне видання “Голодомор на Луганщині 1932–1933 рр.”, збірник усних свідчень “Правда про Голодомор на Одещині. Березівський район”, збірники документів “Голодомор 1932–1933 років на Дніпропетровщині та Запоріжжі”, “Голодомор 1932–1933 рр. в Києві: факти, події, свідчення”, “Голодомор 1932–1933 років на Сумщині”, “Голодомор 1932–1933 років на Черкащині: документи і матеріали” та ін.

Архівні виставки, поряд з багатьма іншими експозиціями, відкритими до роковин Голодомору в “Українському домі”, були доступні 18–30 листопада 2008 р. Їх змогли оглянути учасники презентації Національної книги пам'яті жертв Голодомору та численні відвідувачі “Українського дому”. Особливо зацікавилися ними представники української діаспори, зокрема президент Українського комітету прав людини – членської організації Українського Конгресового Комітету Америки, голова Комітету громади Філадельфії з відзначення 75-ї річниці Голодомору пані Уляна Мазуркевич. Вона також запропонувала українським архівістам провести в недалекому майбутньому аналіз та копіювання документів, що зберігаються в Комітеті оборони людських прав (м. Філадельфія) та висвітлюють діяльність українських громадських і урядових організацій за кордоном.